

GYERMEKDEMOGRÁFIA

MURINKÓ LÍVIA – SPÉDER ZSOLT

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

- » Az elmúlt évtizedekben a párkapcsolatok bomlékonyságának a növekedése, valamint az új kapcsolat kialakításának igénye a gyermekek családi életútjába és családi viszonyaiban egyaránt változásokat hozott.
- » A gyermekek többsége (66%) az új évezredben is a két vér szerinti szülővel éli végig az élete első tizennégy évét, de az arányuk csökkent. Az 1990–2002 közötti időszakhoz képest 2003–2015-re 28-ról 34%-ra nőtt azoknak a gyermekeknek az aránya, akiket hosszabb-rövidebb ideig csak az édesanyjuk nevelt, és 15-ről 18%-ra emelkedett azon gyermekek részesedése, akik 15 éves korukig nevelőapja mellett is nevelkedtek.
- » Bár a felnövekedése során sok gyermek él valamikor egy szülővel vagy mozaikcsaládban, e családi helyzetek leginkább átmenetiek. A gyermekek az első 15 életévük nagy részét – az 1990–2002-es időszakban a 83%-át, 2003–2015 között 80%-át – a két vér szerinti szülővel együtt töltik. Ugyanakkor átlagosan 11-ről 14%-ra nőtt az egyedülálló anyával, egy szülővel családban eltöltött idő.
- » Nagyobb eséllyel bomlanak fel azok a szülői párkapcsolatok, amelyekben a partnerek a gyermek születésekor élettársként éltek, szemben azokkal, akik házasok voltak. Az előzetes élettársi együttélést követően összeházasodó szülők pedig gyakrabban válnak el, mint az (egyre kisebb csoportot alkotó) együttélés nélkül házasodók.
- » Mindkét vizsgált időszakban a gyermekek 5–6%-a született a partnerrel nem együtt élő anyától, egyszülős családban. A család-szerkezet a fogantatás és a születés között a vártnál több változást mutat. 1990 és 2002 között a fogantatáskor a partnerrel nem együtt élő kismamák 64, 2003–2015 között 53%-a költözött össze a terhesség ideje alatt a partnerével. A még nem házas kismamáknak 1990–2002 között 45, 2003–2015 között 21%-a házasságot kötött a várandósság alatt.
- » A gyermekek családi helyzetének változása összefügg az anya iskolai végzettségével: az iskolázottabb anyák gyermekei kisebb arányban és rövidebb ideig tapasztalják meg mind az egyszülős, mind a mozaikcsaládos helyzetet, mint a kevésbé iskolázott anyák gyermekei. A társadalmi csoportok közötti különbség a vizsgált három évtized során nőtt.

BEVEZETÉS

A párkapcsolati és a gyermekvállalási magatartás átalakulásának (lásd a kötet 1., 2. és 3. fejezetét) következtében az elmúlt évtizedekben nemcsak a felnőttek, de a gyermekek családi életútja is átalakult, hiszen a szülők párkapcsolati eseményei következtében a gyermekek új családstruktúrába, új szülő-gyermek relációba kerülnek. Ugyan a párkapcsolatok bomlékonysága a gyermeket nevelő párok körében kevésbé nőtt, mint a gyermeket nem nevelők esetében, mégis a szülők párkapcsolati eseményei egyre több gyermeket érintenek, és a szülők iskolázottsága egyre erősebben összefügg a gyermekek családi életútjával.

A gyermekdemográfia, a gyermekek családon belüli helyzetének, a szülői együttélési formák alakulásának gyermeki perspektívából való nyomon követése lassan önálló demográfiai irányzattá női ki magát. A kibocsátó család szerkezeti változásai, a gyermekként átélt életesemények az érintett gyermekek életére és a szülő-gyermek kapcsolatra rövid és hosszabb távon is hatással lehetnek. A szerepkészletek változása, a kötődések átalakulása, a konfliktusok, a kritikus anyagi körülmények és interakciós helyzetek maradandó nyomot hagyhatnak a gyermekek életében. A családstruktúráknak döntő hatása van a majdani felnövekvő gyermek felnőtt társadalomba történő integrációjára is.

Ebben a fejezetben azt vizsgáljuk, hogy a párkapcsolatok területén bekövetkező változások mennyiben érintik a gyermekek családi életútját. Arra keresünk választ, hogy milyen arányban és mennyi ideig élnek a gyermekek két vér szerinti szülőjükkal, csak az édesanyjukkal, vagy az édesanya új partnerével. A gyermekek családi életútját a születésüktől a 15. születésnapjukig követjük nyomon. A rendszerváltás utáni

bő tíz évet, az 1990 és 2002 közötti időszak gyermeki tapasztalatait hasonlítjuk össze a közelmúlt (2003–2015) időszakának a családstruktúrái tapasztalataival. A gyermekek életének első másfél évtizedéből azokat a szakaszokat vesszük figyelembe, amelyek 1990 és 2002, illetve 2003 és 2015 közé estek. A demográfiai elemzés hagyományait követve nem egy-egy születési évszámot (kohorsz) követjük végig, hanem a gyermekek életének az adott időszakokra eső éveit vizsgáljuk. A mutatószámaink, az ábrákon szereplő értékek tehát azzal a feltételezéssel érvényesek, hogy az adott időszakban a szülők párkapcsolati viszonyai nem változtak lényegesen.

Az elemzés során először a születés párkapcsolati kontextusát vizsgáljuk meg. Ezt követően végig kísérjük a születéskor párkapcsolatban élő és az egyedülálló anyák gyermekeit, majd az anya válását vagy a partnerrel való szétköltözését követő időszakokat vizsgáljuk meg. Végül átfogó képet adunk a gyermekek családi életútjáról. Kitérünk a gyermeki életútokban megfigyelhető társadalmi különbségekre is, melyet az édesanya legmagasabb befejezett iskolai végzettségével mérünk. A módszertan részleteit a keretes szöveg ismerteti.

Elemzésünk a gyermeki életútját csak a fenti szempontok szerint tekinti át, a gyermekdemográfiának és a gyermekek családi kontextusának számos elemével a fejezet nem foglalkozik. Az édesanya együttélésen alapuló kapcsolatait – házasság vagy élettársi kapcsolat – tudjuk csak figyelembe venni, a külön élő partnerről ugyanis nem rendelkezünk információval. A vizsgálat nem tudja nyomon követni a szülő-gyermek közötti viszony minőségét, a csak az édesanyjükkal élő gyermekek sorsának alakulását,¹ az özvegyülés révén kialakuló egyszülős családokat, a gyermekek kapcsolatát a különélő apával vagy az

¹ A 2016-os mikrocenzus adatai szerint az egyszülős háztartások 14%-ában neveli az apa a gyermeke(ke)t, és az ilyen családoknak 37%-ában él 15 év alatti gyermek (Monostori és Murinkó, 2018).

anya új partnerével, a gyermekek születési sorrendjét, a testvérek számát és jellemzőit, a nagyszülők szerepét, vagy a gyermekek családi környezetének alakulását 14 éves kora után. A perspektívánk tehát korlátozott, ám mégis meghatározó aspektus, hiszen a

szülői helyzetek a gyermekek felnövekedésének minden életszakaszára hatással vannak, és ezek megismerése fontos eredményeket szolgáltat arról, hogy a felnövekvő generációk életében hogyan jelennek meg a demográfiai változások.

A GYERMEKADATBÁZIS KI-ALAKÍTÁSA ÉS AZ ELEMZÉS MÓDSZEREI

A gyermekek családi kontextusának megismeréséhez olyan egyéni adatokra van szükség, amelyek lehetővé teszik a gyermekek és a szülői párkapcsolati életút egyidejű vizsgálatát. Az elemzéshez az *Életünk fordulópontjai* követéses vizsgálatban (2001–2017) részt vevő válaszadók és a gyermekeik családi életútjáról begyűjtött adatokat használtuk. Az elemzéshez kialakított mintában a saját párkapcsolati eseményeikről és a gyermekeikről a női válaszadók (édesanyák) szolgáltatottak információt. Az 1963 előtt született nők életének alakulását a 2001-es első kérdezési hullámtól a 2016/17-es ötödik hullámig követtük nyomon, az 1963 és 1994 között született nők pedig a negyedik hullámban újonnan bevont, fiatal alminta tagjaiként a negyedik (2012/13) és az ötödik (2016/17) hullámban szolgáltatottak információt. Azok a válaszadók is szerepelnek az adatbázisunkban, akik nem vettek részt az összes adatgyűjtésben, hanem időközben lemorzsolódtak. A 2001 (a fiatal alminta esetében a 2016) előtti történésekről visszamenőleg számoltak be a válaszadók, a későbbi eseményeknél azonban a minta esetleges szelektív lemorzsolódása következtében (Bartus, 2015) feltehetőleg némileg alulbecsüljük a kapcsolatok felbomlásának és az újak kialakításának a valószínűségét.

A női válaszadók 1975 januárja és 2016 decembere között született vér szerin-

ti gyermekei kerültek be az elemzésbe, tehát az anya új kapcsolata révén a családba bekerülő nevelt gyermekek nem. A külön költözött és az esetleg időközben meghalt gyermekek is szerepelnek az adatbázisban addig, amíg az édesanyjukkal éltek (cenzorált esetek). Az egyedülálló apák által nevelt gyermekek így nem szerepelnek az elemzésben. Ha egy nőnek több megfelelő gyermeke is született, mindegyikük bekerült a mintába. A gyermekmintában a megfigyelési egységek a gyermekek. A gyermekminta kialakítása során az édesanyák által megadott adatok alapján minden egyes gyermekhez hozzárendeltük az elemzendő gyermektulajdonságokat: születési dátum, mióta nem él az édesanyjával (ha elköltözött vagy meghalt), az édesanya iskolai végzettsége és párkapcsolati története (az élettársi együttélések kezdetének, a házasságkötéseknek és a kapcsolatok felbomlásának a dátumai). Az adott időszakban egyedül élő édesanyák új párkapcsolati esetén nem zárhatjuk ki, hogy egy korábbi párkapcsolat újraalapításáról van szó, és hogy az új partner a gyermek vér szerinti apja. Mivel az új partnerről részletes információkkal nem rendelkezünk, és figyelembe véve, hogy a fenti eset nagyon ritka – a gyermek születését követő három hónapos időszak kivételével –, azt feltételezzük, hogy az új partner nem a vér szerinti, hanem nevelőapa. Ezután minden egyes gyermek számára önálló esetet generáltunk. Így amennyiben egy édesanyának három gyermeke volt, akkor egy felnőtt eset-

ből három gyermeke esetet hoztunk létre. Ez összesen közel 2500 gyermeket jelent, de az egyes elemzési lépések elemszáma ennél lényegesen kisebb lehet. A minta kialakítása, a kizárások és hiányzó adatok kezelése az Andersson és Philipov (2002) által leírt ajánlásokat követi.

Az így létrejött adatbázis speciális súlyozást kapott. Először keresztmetszeti súlyokkal biztosítottuk az első és a negyedik hullám válaszadóinak életkor, nem, iskolai végzettség és családi állapot szerinti belső reprezentativitását. Ezután biztosítottuk az 1926–1962 között és az 1963–1994 között született nők egymáshoz viszonyított megfelelő arányát a 2011-es népszámlálásbeli arányuknak megfelelően. És végül a szülők súlyát hozzárendeltük a gyermekekéhez, és ezt a nyers gyermekesúlyt úgy kalibráltuk, hogy a gyermekminta születési év szerinti reprezentativitása biztosított legyen.

Az elemzés során a gyermekek életpályáját a 15. születésnapjukig követtük nyomon. Az ún. halandósági táblák (*life table*) módszerét használtuk, amely azt mutatja meg, hogy egy kiinduló népesség (esetünkben az újszülött gyermekek) mekkora része él meg bizonyos életeseeményeket meghatározott életkorokig. A módszer azt veszi számításba, hogy az egymást követő életkorokban hány személy élte már át a kérdéses eseményt, illetve hányan vannak, akik még nem élték át, de még átélhetik. Ha egy gyermek meghalt vagy elköltözött az édesanyjától a 15. születésnapja előtt, ha az adatfelvétel idején még nem volt 15 éves, vagy ha meghalt az édesanya élet- vagy házastársa a gyermek 15 éves kora előtt, akkor az adott gyermek életútját nem követtük végig a 15. születésnapjáig, hiszen korábban kiesett az elemzésből (cenzorált

megfigyelés). Ugyanakkor az életének a kiesése idejéig megtörtént eseményeit fel tudtuk használni az elemzéshez. Ha a gyermek születésekor partner nélkül élő anya három hónapon belül élettársi kapcsolatot vagy házasságot létesített, akkor azt feltételeztük, hogy a partner a gyermeke vér szerinti apja. Ilyenkor a gyermeket az élettársi vagy házassági kapcsolatban születettek közé soroltuk.

Az elemzés során két egyforma hosszú időszakra bontottuk a rendszerváltás és az *Életünk fordulópontjai* adatfelvétel által lefedett utolsó teljes év (2015) közötti periódust. Összehasonlítjuk egymással az 1990–2002 és a 2003–2015 közötti időszakban a gyermekek nevelkedésének párkapcsolati kereteit. (Valószínűleg így kisebb mértékű időbeli változásokat találunk, mint ha egy részletesebb időbeli felosztást alkalmaznánk – az alacsony elemszám azonban ezt nem teszi lehetővé.) Fontos szem előtt tartani, hogy az elemzés során nem az adott időszakokban született gyermekek csoportjait hasonlítjuk össze (születési kohorszok), hanem a vizsgált években bekövetkező eseményeket, így a megadott időszakokra jellemző családi mintázatokról és magatartásról szerzünk információt. Az egyes elemzési kérdéseknél nem feltétlenül ugyanazokról a személyekről beszélünk: azok a gyermekek, akik 2003 és 2015 között átérték a szülők válását, mások lehettek, mint akiknek az édesanyja ugyanebben az időszakban új házasságot kötött. Más szavakkal, nem egy adott gyermekpopuláció teljes életútját követtük nyomon a születésüktől a 15. születésnapjukig, hanem a demográfiai elemzési hagyományokhoz illeszkedően a mintába került gyermekek életének csak a megadott évek közé eső szakaszait vesszük figyelembe.

A GYERMEKSZÜLETÉS PÁRKAPCSOLATI KONTEXTUSA

A népmozgalmi adatokból jól ismert, hogy a gyermekek többsége a rendszerváltás környékén és a közelmúltban is házas szülők gyermekeként jött a világra. Ezzel párhuzamosan az elmúlt harminc év alatt drámaian megnőtt a házasságon kívüli születések aránya, még ha az elmúlt években jelentős visszaesést tapasztalhattunk is. Az általunk vizsgált két időszakban a fentiekhez illeszkedően a házasságban született gyermekek aránya az összes születés 85%-áról a 63%-ára esett vissza, a házasságon kívüli születések aránya pedig 2,5-szeresére, 15-ről 37%-ra nőtt (1. táblázat). A házasságban született gyermekek csoportján belül 29-ről 64%-ra nőtt az előzetes együttélés után kötött házasságok aránya. A gyermeki életpálya szempontjából talán ennél is fontosabb, hogy mennyien születnek egyszülős családban, olyan párkapcsolati körülmények közé, amikor az édesanya és az édesapa nem él együtt (lásd a *Házartás- és családszerkezet fejezetet is*). Az általunk vizsgált két időszak esetén ez az arány 5–6%-os volt. Mivel a partner nélkül élő anyák aránya nem nőtt jelentősen, a házasságon kívüli születések arányának emelkedése az élettársi kapcsolatban született gyermekek megnövekedett arányának tudható be.

A házasságon kívüli születések terjedésével párhuzamosan erőteljesen megváltozott a gyermeket vállaló anyák iskolai végzettségi profilja (1. ábra). Az 1990-es években mind az élettársi kapcsolatban történő, mind pedig az egyszülős gyermekvállalás elsősorban az alsó társadalmi státuszban elhelyezkedőket jellemezte. Ekkor az érettségivel és felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében még csak a gyermekek 7%-a született élettársi kapcsolatban, ez fele az általános iskolát vagy szakmunkásképzőt végzettek körében mértnek. Az előzetes együttélés után kötött házasságokban született gyermekek aránya a diplomás nők körében volt a

1. táblázat. Az édesanyák párkapcsolati helyzete a gyermek születésekor

Az anya párkapcsolati helyzete	Születés időszaka	
	1990–2002	2003–2015
Nem élt együtt partnerrel	4,8	5,9
Élettársi kapcsolatban élt	10,3	31,3
Házasságban élt	84,9	62,8
együttélés után kötött házasság	25,0	40,4
előzetes együttélés nélkül kötött házasság	59,9	22,4
Összesen	100,0	100,0

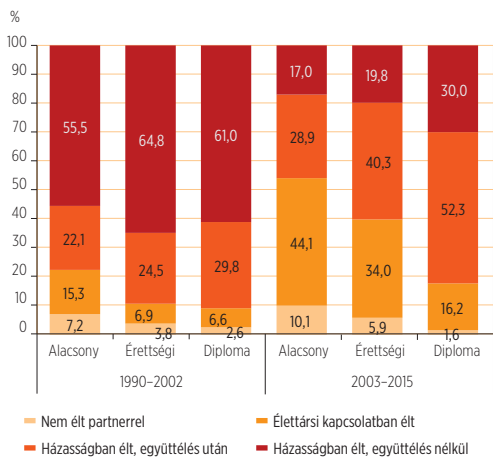
Megjegyzés: A párkapcsolati és gyerekvállalási események időpontja közötti minimális eltérések kezeléséről lásd a keretes írásunkat.

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1–5. hullámainak adataiból kialakított gyermekadatbázis, amely a válaszadó nők minden 1990–2002 és 2003–2015 között született, vér szerinti gyermekét tartalmazza ($n_{1990-2002} = 1387$; $n_{2003-2015} = 1052$). Súlyozott adatok, saját számítás.

legmagasabb (a házas születések harmada), de az alap- és a középfokú végzettségűek esetében is 27–28% volt. Az új évezredben felerősödtek a házasságon kívül történő gyermekvállalás társadalmi különbségei, miközben minden társadalmi csoportban sokkal elterjedtebbé vált, hogy a gyermekek élettársi kapcsolatban születnek. Az alapfokú vagy szakmunkás végzettségű nők gyermekeinek kevesebb mint fele, a diplomás nők gyermekeinek 82%-a házasságban született. A házasságban született gyermekek mintegy kétharmadánál (iskolai végzettségtől függetlenül) a szülők már az esküvő előtt együtt éltek. Az egyedülálló anyától született gyermekek aránya az alacsonyan iskolázott és az érettségizett nők esetében is nőtt, a diplomásoknál nem változott. Az élettársi kapcsolatban való gyermekvállalás elterjedtsége az iskolai végzettség szintjével fordított irányú kapcsolatban van. Míg az érettségivel rendelkező édesanyák gyermekeinek születési kontextusa a korábbi időszakban inkább a diplomásokéhoz állt

közelebb, a későbbi időszakban már inkább az alacsony képzettségűekéhez hasonlított.

1. ábra. Az anyák párkapcsolati helyzet szerinti megoszlása a gyermek születésekor az anyja legmagasabb iskolai végzettsége szerint

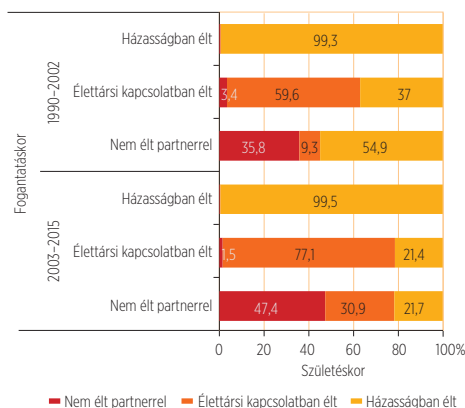
Megjegyzés: Alacsony végzettség = legfeljebb általános iskola nyolc osztálya vagy szakmunkásképző, szakiskola.

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1-5. hullámainak adataiból kialakított gyermekadatbázis, amely a válaszadó nők minden 1990-2002 és 2003-2015 között született, vér szerinti gyermekét tartalmazza ($n_{1990-2002} = 1387$; $n_{2003-2015} = 1052$). Súlyozott adatok, saját számítás.

Nem ritka, hogy a gyermekek fogantatása és megszületése között változik az anyák párkapcsolati helyzete: az addig külön élő, leendő szülők összeköltözhetnek, a nem házaspár számára sürgetővé válhat az esküvő („várandós házasság”), de néha fel is bomolhat az addigi kapcsolat (a témáról lásd még a *Gyermekvállalás és a Háztartás- és családszerkezet fejezeteket*). Vajon az élettársi együttélés széleskörűvé válása milyen születés körüli változásokat hozott? A fogantatás és a születés között megkötött ún. várandós házasságok gyakorlata némileg gyengült, de tovább él: az 1990-2002 között született gyermekek esetén a fogantatáskor külön élő szülők 55%-a és az élettársi kapcsolatban élők 37%-a még a születés előtt összeházasodott (feltételezzük, hogy az édesanya újdonsült férje egyben a gyermek apja)

(2. ábra). Ugyanezek az arányok 21-22%-ra csökkentek a 2003 és 2015 között született gyermekek esetében, tehát a gyermek érkezése kevesebb élettársi kapcsolatban vagy a partnerétől külön élőt motivál házassággkötésre. Mindez összecseng azokkal a kutatási eredményekkel, amelyek szerint a gyermek érkezése (és tervezése) az egyik legerősebb házassággkötési motiváció (lásd a *Párkapcsolatok, házassággkötés fejezetet*). Ugyanakkor igaz az is, a megfigyelt időszakban nőtt azon nem házaspár aránya, akik a gyermek születéséig nem kötöttek házasságot. A látszólagos ellentmondást az oldja fel, hogy az új évezredben összességében sokkal több élettársi kapcsolatban élő várandós van, ezért gyakorlatilag nem változott azoknak a gyermekeknek az aránya, akiknek az édesanyja a terhesség kezdetén még nem volt házaspár, a végén viszont már igen (11,6% és 10,4% az összes születésen belül). A közvélemény is megengedőbb lett azzal kapcsolatban, hogy mennyire fontos a házasság megkötése, ha egy élettársi kapcsolatban a nő terhes lesz (Murinkó és Rohr, 2018: 25.).

2. ábra. Az adott időszakban született gyermekek édesanyjának párkapcsolati helyzete a fogantatáskor és a gyermek születésekor

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1-5. hullámainak adataiból kialakított gyermekadatbázis, amely a válaszadó nők minden 1990-2002 és 2003-2015 között született, vér szerinti gyermekét tartalmazza ($n_{1990-2002} = 1387$; $n_{2003-2015} = 1052$). Súlyozott adatok, saját számítás.

o.). Említsük meg – akkor is, ha viszonylag kis elemszámról van szó –, hogy az együtt élő partner nélkül gyermeket váró nők jelentős része valójában nem egyedülálló, hiszen több mint felük már együtt élő párkapcsolatban fogadja a gyermekét. Végül ne felejtjük el, hogy a gyermekek életpályáját csak 2015-ig kísértük végig, így az éppen akkor elinduló házasságkötési boom hatásait nem tudtuk se a születés körülményeit tekintve, se a gyermekek életpályájánál figyelembe venni. *(Ennek hatásáról lásd a Gyermekváltás fejezetet.)*

Annak ellenére, hogy a párkapcsolatok nagyobb eséllyel bomlanak fel, sokan továbbra is szeretnének párkapcsolatban élni és gyermeket vállalni. Így nőtt azok aránya, akik életük folyamán több együttélésen alapuló párkapcsolatban (élettársi kapcsolatban vagy házasságban) is éltek, és így a gyermekek nem szükségszerűen az első párkapcsolatban születnek (illetve a születésük után is kerülhetnek mozaikcsaládba). Lehetséges, hogy az anyának már a korábbi kapcsolatában is született gyermeke, így az új gyermek mozaikcsaládba érkezik, a vér szerinti szülei nevelik, és van féltestvére is. Számításaink szerint a gyermekek nagy része mégis az anya első együttélésen alapuló párkapcsolatában születik, noha kismértékben csökkent az arányuk: az 1990 és 2002 között párkapcsolatban született gyermekek 89, a 2003–2015 között születettek 82%-ának az első párkapcsolatában élt az édesanyja. Az anyák 9, illetve 16%-a a második partnerével élt, a harmadik vagy többedik párkapcsolatban pedig csak a gyermekek 1–2%-a született.

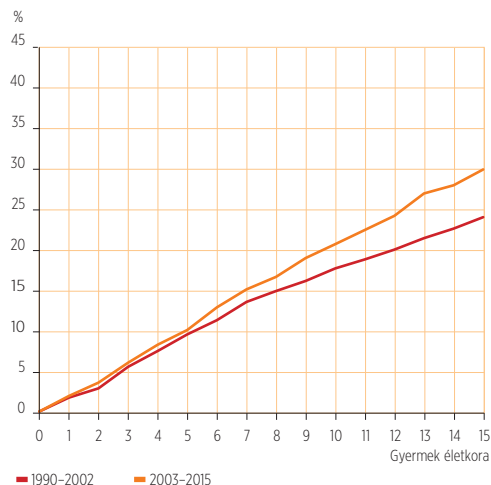
EGYSZÜLŐS CSALÁDOK KIALAKULÁSA: AZ ANYA PÁRKAPCSOLATÁNAK FELBOMLÁSA

Az előbbieken azt láttuk, hogy lényegében nem változott azon gyermekek részaránya, akik egyszülős családba születnek. Most

arra keresünk választ, hogy az anya párkapcsolatának felbomlása következtében a korábban két szülővel nevelkedő gyermekek mekkora része tapasztalja meg az egyszülős családi helyzetet. Meg kell jegyeznünk, hogy mivel az adataink a csak az apjuk által nevelt gyermekeket nem tartalmazzák, így valószínűleg kissé alábecsüljük az egyszülős családi helyzetet átélő gyermekek arányát.

A gyermek életkorának növekedésével párhuzamosan nő a szülők által felbontott párkapcsolatok és így az egyszülős helyzetet megtapasztaló gyermekek aránya (3. ábra). 1990 és 2002 között a gyermekek három éves koráig a szülők mintegy 6%-a vált el vagy költözött szét, a gyermekek kilenc éves koráig 16% tette ezt. A gyermekek tizenöt éves koráig a szülők párkapcsolatának 24%-a bomlott fel. Az új évezred elején kissé magasabb értékeket találunk: a gyermek három éves koráig 6%, kilenc éves koráig 19%, tizenöt éves koráig pedig 30%

3. ábra. A gyermek születésekor párkapcsolatban élő anya kapcsolatának felbomlását megelőző gyermekek kumulatív aránya a gyermek életkora szerint

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1–5. hullámainak adataiból kialakított gyermekadatbázis, amely a válaszadó nők minden 1990–2002 és 2003–2015 között 0–15 éves, vér szerinti gyermekét tartalmazza ($n_{1990-2002} = 1262$; $n_{2003-2015} = 1050$). Súlyozott adatok, saját számítás.

esetében bomlik fel a szülők párkapcsolata. Vagyis kis mértékben nőtt azoknak a két-szülős családba született és egy ideig abban nevelkedő gyermekeknek az aránya, akik tizenöt éves korukig megtapasztalják, hogy a szüleik elváltak, szétköltöztek, és akik (ha csak átmenetileg is) egyszülős családban éltek.

Az egyszülős családi helyzet megtapasztalása jelentősen különbözik aszerint, hogy a gyermek születésekor a szülők milyen párkapcsolati formában éltek (4. ábra)². Összességében nagyobb eséllyel bomlanak fel a gyermekes élettársi kapcsolatok, mint a házasságok, a házasságokon belül pedig az előzetes együttélés után megkötött frigyek bomlékonyabbak, mint az együttélés nélküliek. Mindkét vizsgált időszakban akkor bomlott fel a legkisebb eséllyel a szülők kapcsolata, ha a gyermek születésekor házások voltak, és a házasságkötés előtt nem éltek élettársként együtt. Az előzetes együttélés után és az anélkül kötött házasságok nem csak a felbomlás valószínűségében különböznek egymástól, de nagy valószínűséggel eltérő attitűdök is állnak mögöttük. Az 1990-es évek első felében még az első együttélésen alapuló párkapcsolatok több mint fele, a 2010-es években már csak a 6%-a az előzetes együttélés nélkül kötött házasság (*Jásd a Párkapcsolatok, házasságkötés fejezetet*).

A két vizsgált időszak között 24-ről 29%-ra nőtt azon párkapcsolatban született gyermekek aránya, akik megtapasztalták a szülők válását vagy szétköltözését. Az előzetes együttélés nélkül kötött szülői házasságok bomlékonysága 20-ról 24%-ra emelkedett, az élettársi együttélést követő házasságoké nem változott (34, ill. 33%), míg a (gyermekes) élettársi kapcsolatoké vélhetőleg csökkent (2003 és 2015 között 39%). Vagyis miközben az élettársi kapcsolatban született gyermekek és az együtt-

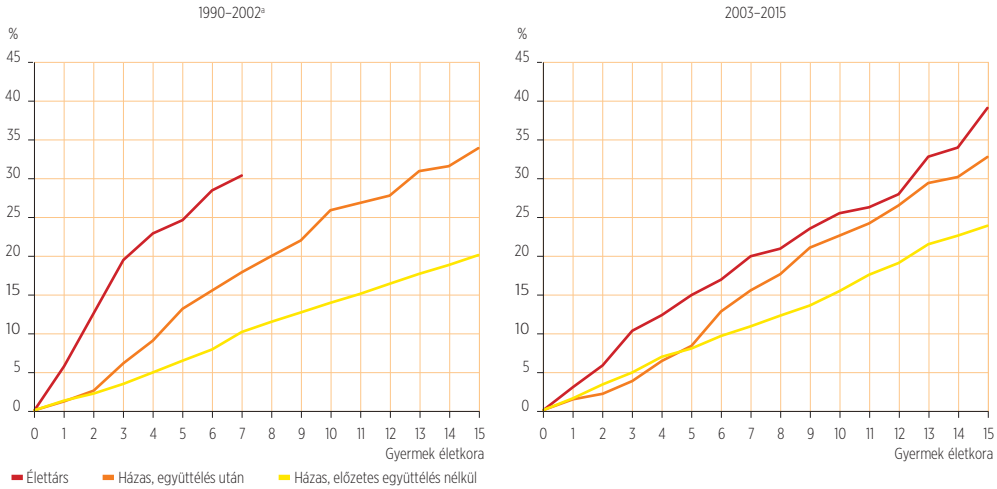
élés után kötött házasságok aránya drámai növekedésen ment keresztül, a különböző párkapcsolati típusban született gyermekek családi életútja közeledett egymáshoz.

További érdemi különbség, hogy az élettársi kapcsolatban és a házasságban született gyermekek esetében a szülői kapcsolat felbomlásának időbeli lefutása átalakult. Az 1990-es években jóval több szülői élettársi kapcsolat bomlott fel viszonylag gyorsan – a gyermek születésétől számított öt éven belül –, mint házasság. Ez az élettársi kapcsolatok fokozott „törékenységére” utal egy olyan időszakban, amikor még viszonylag ritka volt, hogy a szülők nem házasodtak össze legkésőbb a gyermek születéséig. A két csoport között az időzítés különbsége az ezredforduló után már nem mutatható ki.

Az anya iskolai végzettsége mindkét időszakban összefügg a család törékenységével: minél alacsonyabb a végzettsége, annál valószínűbb, hogy a két együtt élő, vér szerinti szülő kapcsolata a gyermek 15 éves koráig felbomlik (5. ábra). Ennek az esélye az előzetes együttélés nélkül kötött házasságban született gyermekek körében a legalacsonyabb. Az alacsony végzettségű anyától, együttélés után kötött házasságban született gyermekek esetében jelentősen megnőtt, miközben a közép- vagy felsőfokú végzettségű anyák gyermekeinél csökkent annak az esélye, hogy gyermekeik megtapasztalják az egyszülős családi helyzetet. Az élettárssal élő anyák gyermekei esetében pedig a magasabb végzettség párosul a kapcsolat felbomlásának nagyobb esélyével. A magyarázat további kutatást igényel, de hajlunk arra, hogy ekkor egyfajta „szelekciós hatás” működik: a házasság és az élettársi kapcsolat közötti választás a magasabb végzettségűek körében eltérő beállítódásokat, elköteleződéseket fejez ki.

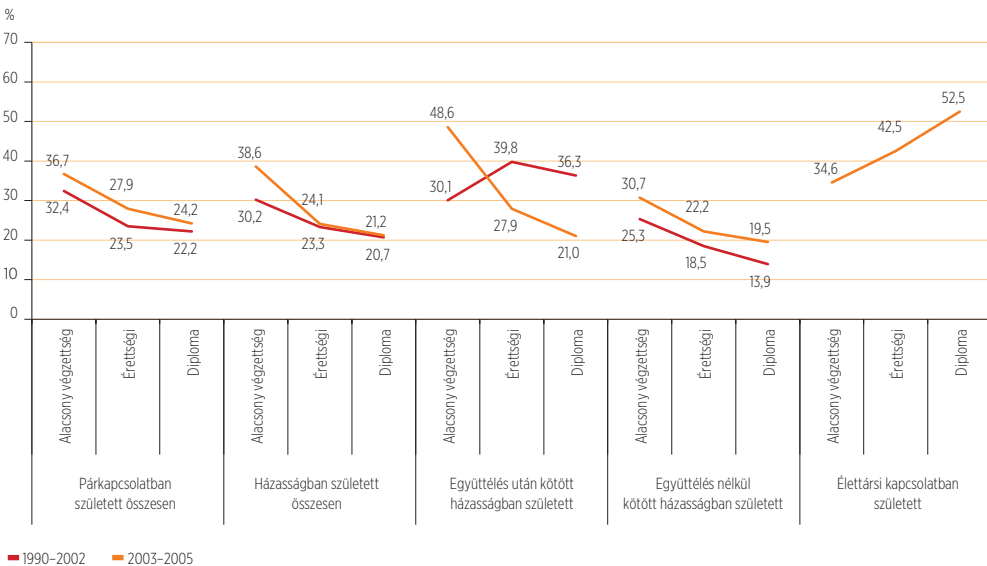
² Az egymással élettársként együtt élő szülők a gyermek születése és a kapcsolat felbomlása között is összeházasodhattak, az elemzésben azonban ezt nem tudtuk figyelembe venni.

4. ábra. A gyermek születésekor házasságban vagy élettársi kapcsolatban élő anya párkapcsolatának felbomlását megelőző gyermekek kumulatív aránya a gyermek életkora szerint

^a Az 1990 és 2002 között élettársi kapcsolatban született gyermekeket az alacsony elemszám miatt nem tudjuk 15 éves korukig követni. Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1-5. hullámainak adataiból kialakított gyermekadatbázis, amely a válaszadó nők minden 1990-2002 és 2003-2015 között 0-15 éves, vér szerinti gyermekét tartalmazza ($n_{1990-2002} = 1262$; $n_{2003-2015} = 1050$). Súlyozott adatok, saját számítás.

5. ábra. Az anya párkapcsolatának felbomlását 15 éves korukig megelőző gyermekek aránya az anya iskolai végzettsége és szüléskori párkapcsolati helyzete szerint

Megjegyzés: Alacsony végzettség = legfeljebb általános iskola nyolc osztálya vagy szakmunkásképző, szakiskola. Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1-5. hullámainak adataiból kialakított gyermekadatbázis, amely a válaszadó nők minden 1990-2002 és 2003-2015 között 0-15 éves, vér szerinti gyermekét tartalmazza ($n_{1990-2002} = 1262$; $n_{2003-2015} = 1050$). Súlyozott adatok, saját számítás.

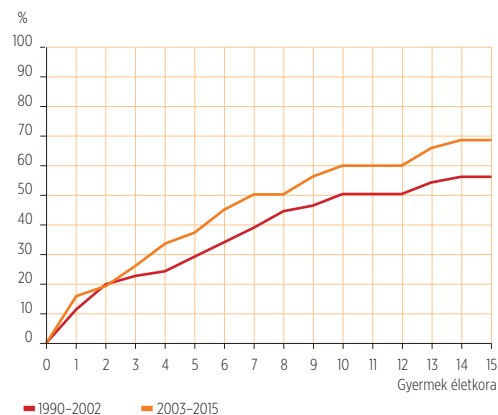
A GYERMEKÜKET EGYEDÜL NEVELŐ ANYÁK ÚJ PÁRKAPCSOLATAI

Ha a gyermekeit egyedül nevelő anya új (együttélésen alapuló) párkapcsolatot kezd, ez egyben azt is jelenti, hogy a gyermek életében megjelenik egy nevelőapa, és a korábban egyszülős családból mozaikcsalád lesz. Két eset lehetséges: a gyermekek jelentős, de kisebb része esetében a születéskor partner nélkül élő anya alakít ki új párkapcsolatot, nagyobb részük esetében a vér szerinti szülők által felbontott kapcsolat után létrejövő egyszülős helyzetben lesz az anyának új együtt élő partnere. Míg az első esetben a gyermek alapvetően nem élt együtt az édesapjával és úgy kerül nevelt gyermeki helyzetbe, a második esetben az édesapa a szétválásig része volt a gyermek mindennapjainak, és az új partner megjelenésével kerül „mostohagyermeki” helyzetbe. (Az adatrendszerünk sajnos nem alkalmas a szülő-gyermek viszony részletes elemzésére, így annak megvilágítására sem, hogy az új partner milyen módon és mértékben neveli a gyermeket, vagy hogy a különélő apa milyen szülői szerepet tölt be a gyermek életében.)

Adataink szerint az egyszülős családban született gyermekek fele-kétharmada 15 éves koráig mozaikcsaládba kerül, és az új családi helyzetbe való kerülés esélye kismértékben, 56-ról 69%-ra emelkedett, de az alacsony elemszám miatt a különbség nem jelentős (6. ábra). Figyelemre méltó, hogy nagyon nagy az esély a párkapcsolatra a gyermek születését követően – 2 éves korig a gyermekek ötöde, 5 éves korukig mintegy harmada éli ezt meg, 10 éves kor fölött pedig már nagyon kevesen. Az okok feltárását adatrendszerünk nem teszi lehetővé. Azt feltételezzük, hogy fiatalabb életkorban talán a gyermek is könnyebben elfogadja a nevelőapát, és alacsonyabb életkoruk miatt

az anyák is előnyösebb helyzetben vannak a párkapcsolat kialakításakor. Végül nem zárhatjuk ki, hogy az addig külön élő apa költözik (vissza) a gyermekéhez. (Ezen esetekről nincs információnk, ezért az anya új partnerét nevelőapának nevezzük.) Később, a gyermek kiskamasz korában már ritkábban kezd új élettársi kapcsolatot az anya, ami- ben az is szerepet játszhat, hogy manapság összeköltözés nélkül is könnyebb fenntartani egy tartós, monogám párkapcsolatot.

6. ábra. A gyermek születésekor egyedülálló anyák új párkapcsolat- alapításának kumulatív aránya a gyermek életkora szerint

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1-5. hullámainak adataiból kialakított gyermekadatbázis, amely a válaszadó nők minden 1990-2002 és 2003-2015 között 0-15 éves, vér szerinti gyermekét tartalmazza ($n_{1990-2002} = 101$; $n_{2003-2015} = 92$). Súlyozott adatok, saját számítás.

A mozaikcsaládok kialakulásának másik, gyakoribb típusa, amikor a kapcsolat felbomlása után újabb partnerrel költözik össze az édesanya (az elemzés során nem térünk ki azokra a gyermekekre, akiket csak az édesapjuk nevel). Felhívjuk a figyelmet, hogy itt az arányszámokat nem a gyermek életkora szerint közöljük, hanem azt vizsgáljuk, hogy a kapcsolat felbomlása³ óta eltelt idő függvényében az anyának lesz-e új partnere.

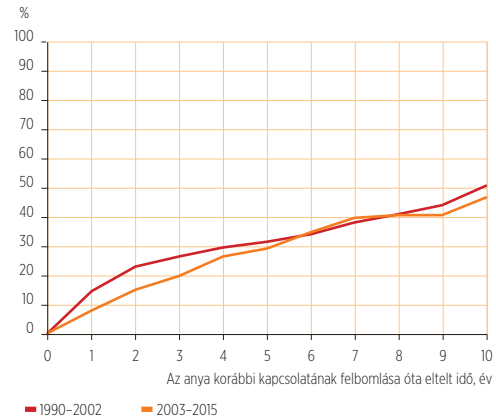
³ A házasság felbomlásának dátuma nem a válás hivatalos kimondását jelenti, hanem azt az időpontot, amikor a válaszadó szerint a kapcsolat véget ért.

A szülők kapcsolatának felbomlása után a gyermekek közel tizede viszonylag hamar, egy éven belül mozaikcsaládba kerül (7. ábra). Ugyan ismert, hogy a válást követő új párkapcsolat kialakítását a gyermek megléte akadályozza, de azt is tudjuk, hogy a válásokban a „harmadik személy” megjelenése gyakran játszik meghatározó szerepet, így sejthető, hogy az új párkapcsolat gyors kialakulása éppen ezért volt lehetséges. Három éven belül a gyermekek 20–26%-a, öt éven belül 29–31%-a él nevelőapával. Végül tíz éven belül a gyermekek mintegy fele, 47–51%-a kerül mozaikcsaládba. A nevelőszülős családdá alakulás dinamikája a két vizsgált időszakban érdemben nem különbözik. Ez annak fényében meglepő eredmény, hogy az eltelt három évtizedben elfogadóbbá vált a társadalom a gyermeküket egyedül nevelő anyákkal és a hagyományos kétszülős családoktól eltérő együttélési formákkal szemben.

A mozaikcsaládok létrejöttének két lehetséges módját összevetve (6. és 7. ábra) azt látjuk, hogy a gyermeküket egyedül vállaló anyák gyorsabban és nagyobb arányban találnak új tartós partnert, mint a válást, szétköltözést átélő nők. Valójában az első egy-két év dinamikájában van a lényegi eltérés, később a két csoport tagjai nagyjából hasonló intenzitással találnak új partnert. A gyermek születésekor egyedül élő nők nagy része az első egy-két évben költözik össze egy élettárrsal vagy köt házasságot.

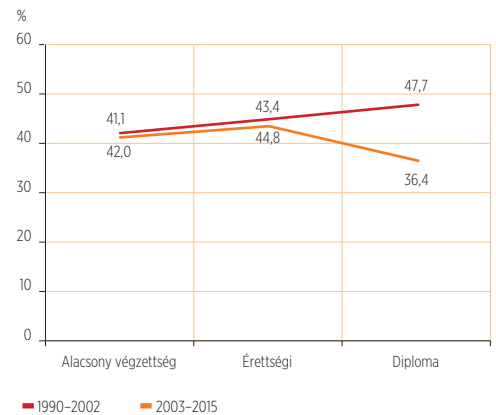
A mozaikcsaládba kerülés iskolai végzettség szerinti mintázata nem egyértelmű. A kétszülős családba született gyermekek esetében alig van eltérés az anya iskolázottsága szerint (8. ábra). Ugyanakkor a magasan képzett csoportban csökkent annak a gyakorisága, hogy az anyák a kapcsolat felbomlása után új, együttélésen alapuló partnerkapcsolatot kezdjenek, azaz a gyermekek mozaikcsaládba kerüljenek.

7. ábra. A gyermek születésekor fennálló párkapcsolat felbomlása után új párkapcsolatot alapító anyák gyermekeinek kumulatív aránya a kapcsolat felbomlásától számított idő függvényében

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1-5. hullámainak adataiból kialakított gyermekadatbázis, amely a válaszadó nők minden 1990-2002 és 2003-2015 között 0-15 éves, vér szerinti gyermekét tartalmazza ($n_{1990-2002} = 496$; $n_{2003-2015} = 228$). Súlyozott adatok, saját számítás.

8. ábra. A gyermek születésekor fennálló párkapcsolat felbomlása után új, együttélésen alapuló párkapcsolatot alapító anyák aránya iskolai végzettségük szerint

Megjegyzés: Alacsony végzettség = általános iskola vagy szakmunkásképző.

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1-5. hullámainak adataiból kialakított gyermekadatbázis, amely a válaszadó nők minden 1990-2002 és 2003-2015 között 0-15 éves, vér szerinti gyermekét tartalmazza ($n_{1990-2002} = 496$; $n_{2003-2015} = 228$). Súlyozott adatok, saját számítás.

ÉRINTETTSÉG ÉS ÁTLAGOSAN ELTÖLTÖTT IDŐ

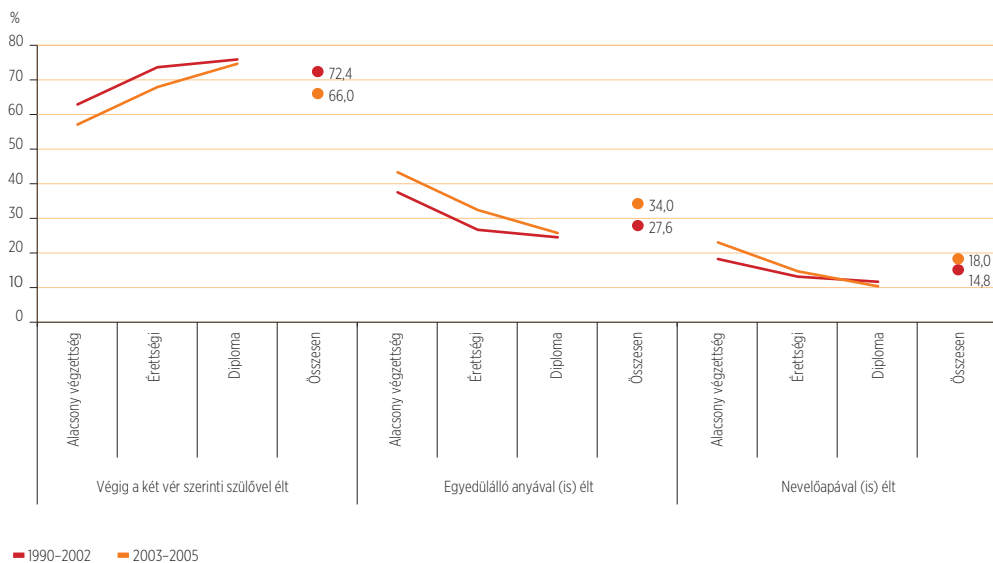
A gyermeki életpályák elemzése során a gyermekek érintettségét is vizsgáltuk: milyen arányban tapasztalták meg az egyik vagy másik családszerkezetet a 15. születésnapjukig.

A párkapcsolatok egyre gyakoribb felbomlása, a válás és az élettársi kapcsolatok terjedése ellenére a gyermekek többsége az új évezredben is a két vér szerinti szülővel éli le az élete első 14 évét – bár az arányuk kéthárom évtized alatt 72-ről 66%-ra csökkent (9. ábra). Az egyedülálló anya gyermekeként született, vagy később, a szülők kapcsolatának felbomlása révén egyszülős családba kerülő gyermekek aránya az 1990–2002 kö-

zötti időszakra jellemző 28%-ról 2003–2015-re 34%-ra nőtt, azaz napjainkban minden harmadik gyermek él hosszabb-rövidebb ideig egyszülős családban 15 éves koráig. A nevelőapás családi helyzetet megtapasztaló gyermekek aránya kisebb mértékben, 15-ről 18%-ra nőtt.⁴

A különféle családtípusok közül az iskolázottabb anyák gyermekei kisebb arányban tapasztalták meg mind az egyszülős, mind a nevelőszülős helyzetet, mint a kevésbé iskolázott anyák gyermekei (9. ábra). A társadalmi csoportok közötti különbség a vizsgált időszakban nőtt. 2003–2015 között a hátrányosabb társadalmi helyzetű gyermekek 1,7-szer olyan gyakran éltek hosszabb-rövidebb ideig egyszülős családban és több mint kétszer olyan gyakran

9. ábra. Az egyszülős és a nevelőapás családi helyzetet 15 éves korukig megtapasztaló gyermekek aránya az anya iskolai végzettsége szerint

Megjegyzés: Alacsony végzettség = általános iskola vagy szakmunkásképző, szakiskola.

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1–5. hullámainak adataiból kialakított gyermekadatbázis, amely a válaszadó nők minden 1990–2002 és 2003–2015 között született, 0–15 éves, vér szerinti gyermekét tartalmazza ($n_{1990-2002} = 1395$; $n_{2003-2015} = 1051$). Súlyozott adatok, saját számítás.

⁴ Az adatok valószínűleg némileg alulbecsülik a nem kétszülős családi helyzetek gyakoriságát és időtartamát – lásd az első keretes szöveget. Továbbá magasabb értékeket találunk, ha a gyermekek életpályáját a 15. születésnapjukon túl tovább követjük.

nevelőszülős családban, mint a legelőnyösebb helyzetűek. Napjainkban az alacsony iskolázottságú anyák gyermekei közül csak minden második él életének első 15 évében végig mindkét vér szerinti szülőjével, miközben az érettségizett anyák esetén ugyanez az arány eléri a kétharmadot, a diplomás anyák esetén pedig háromnegyedet. A legjelentősebb változást az érettségizett anyák gyermekeinél látunk, akikre 1990 és 2003 között egy viszonylag kedvező családi életút volt jellemző, de az általános iskolai vagy szakmunkás végzettségű anyák gyermekei körében is jelentősen gyakoribbá vált az egyszülős és a nevelőapás családi helyzet, miközben a főiskolát vagy egyetemet végzett anyák gyermekeinek családi életútja alig változott.

A párok kapcsolati viselkedés változásának következményeit megvizsgálhatjuk a különböző élethelyzetekben eltöltött idő átlagos hosszával is: a vizsgált gyer-

mekek első 14 életévének a vizsgált két időszakba eső részének hány százalékát töltötték az egyik vagy másik családtípusban. A 2. táblázat részletesen mutatja a különféle családtípusokban, eltérő szülői konstellációkban leélt idő arányát a két vizsgált időszakban.

Bár egyre több gyermek tapasztalja meg, hogy csak az édesanyjával vagy nevelőapával is él, a különféle családtípusokban eltöltött idő összességében mégis keveset változott. A gyermekek az első 14 évük döntő többségében az édesanyjukkal és az édesapjukkal élnek, ez az idő azonban csökkent. Míg 1990–2002 között a gyermekek életük első 14 évének 83%-át töltötték két vér szerinti szülővel közös háztartásban, addig az új évezred elejére ez az arány 80%-ra csökkent. Ezen belül is történt egy formai változás: míg korábban 2,4, később már 14,8%-nyi gyermeki életidőt éltek le az élettársi kapcsolatban élő szüleikkel.

2. táblázat. A különféle családtípusokban leélt idő átlagos aránya a gyermekek 15 éves koráig

(%)

Családtípus	1990–2002	2003–2015
Vér szerinti szülők együtt élnek:	83,2	79,6
házaspárként	80,8	64,7
élettársként	2,4	14,8
Egyedülálló anya:	10,7	13,5
gyermek születésekor egyedülálló, később sem él párok kapcsolatban	1,7	3,1
a gyermek születésekor fennálló kapcsolat felbomlása után nem él párok kapcsolatban	8,2	8,9
a gyermek születése után kialakított kapcsolat felbomlása után nem él párok kapcsolatban	0,8	1,5
Édesanya új kapcsolatban:	5,4	5,8
szüléskor egyedülálló anya új partnerrel él	1,7	2,0
a gyermek születésekor fennálló kapcsolat felbomlása után az anya új partnerrel él	3,7	3,8
A gyermek már nem él az anyai háztartásban	0,7	1,1
Összesen	100,0	100,0

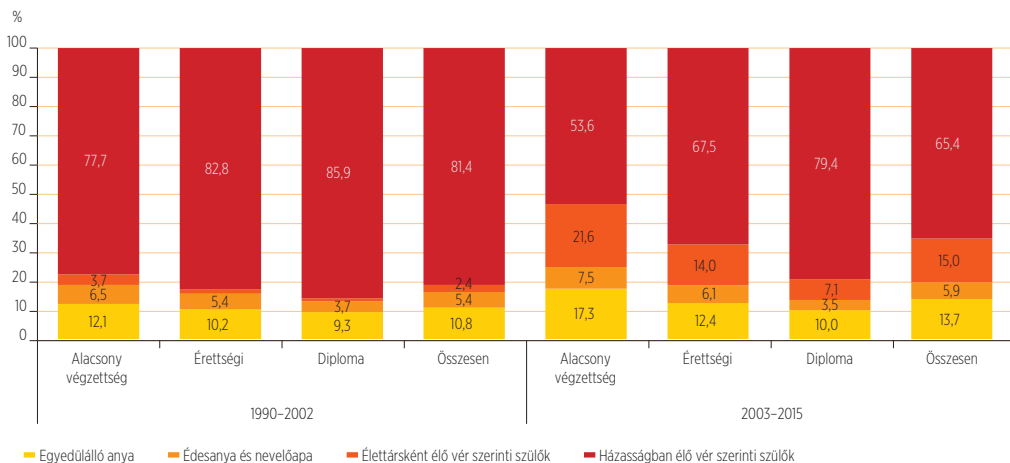
Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1–5. hullámainak adataiból kialakított gyermekadatbázis, amely a válaszadó nők minden 1990–2002 és 2003–2015 között született, 0–15 éves, vér szerinti gyermekét tartalmazza ($n_{1990-2002} = 1395$; $n_{2003-2015} = 1051$). Súlyozott adatok, saját számítás.

Az egyszülős családban leélt idő aránya 11-ről 14%-ra növekedett. A gyermekek mozaikcsaládban töltött átlagos ideje alig változott, a vizsgált időszakban 5–6% között mozgott. Bár a gyermekek növekvő része éli meg az egyszülős családi helyzetet, a gyermeküket egyedül nevelő anyák körében nem nőtt az új élettársat vagy férjet találók (vagy keresők) aránya.

A különféle családtípusokban leélt idő arányában 1990 és 2002 között mérsékeltek voltak a társadalmi különbségek, 2003–2015-re azonban jelentősen megnöttek (10. ábra). 1990–2002 között az alacsony végzettségű anyák gyermekei az első 14 évük 78%-át élték le a két, egymással házasságban élő, vér szerinti szülővel, ugyanaz az arány a diplomás anyák gyermekeinél 86% volt, ami 2002 után a diplomás nők

esetében 6, az érettségizettek körében 15, az alacsony végzettségűeknél 24%-kal csökkent. Egyértelműek, bár némileg kisebbek a társadalmi különbségek akkor is, ha figyelmen kívül hagyjuk az együttélési formát, és csak a vér szerinti szülők körében történő nevelkedés idejét vizsgáljuk. A gyermek az életpályája három negyedét tölti vér szerinti szüleivel, ha az anya alacsony végzettséggel rendelkezik, és közel kilenc tizedét (87%) ha felsőfokú végzettséggel rendelkezik. A főiskolát vagy egyetemet végzett anyák gyermekei átlagosan csak rövid ideig (7%) élnek élettársi családban, míg az alacsony végzettségű anyák gyermekei háromszor annyi időt töltenek így. Az egyedülálló anyával és a nevelőszülős családban leélt idő esetén is jelentős az anya iskolázottsága szerinti különbség.

10. ábra. A különféle családtípusokban leélt idő aránya a gyermekek 0–15 éves kora között az anya iskolai végzettsége szerint

Megjegyzés: Alacsony végzettség = általános iskola vagy szakmunkásképző, szakiskola.

Forrás: Életünk fordulópontjai panelkutatás 1–5. hullámainak adataiból kialakított gyermekadatbázis, amely a válaszadó nők minden 1990–2002 és 2003–2015 között született, 0–15 éves vér szerinti gyermekét tartalmazza ($n_{1990-2002} = 1395$; $n_{2003-2015} = 1051$). Súlyozott adatok, saját számítás.

A GYERMEKEK CSALÁDI ÉLETPÁLYÁI NEMZETKÖZI ÖSSZE-HASONLÍTÁSBAN

A hazai gyermeki életpályák nemzetközi összehasonlításban is bemutathatók. A 19, nagyrészt európai ország közötti különbségeket a válási és szétköltözési hajlandóság, az egyedülálló anyaként való gyermekvállalás gyakorisága és új párkapcsolat kialakításának hajlandósága határozza meg. Mindezekben lényeges országok szerinti eltérések mutatkoznak. A gyerekek leghosszabb ideig a déli országokban, a legrövidebb ideig pedig az Egyesült Államokban és Oroszországban élnek a vér szerinti szüleikkel. Amíg Olaszországban és Spanyolországban a gyermeki életpálya 92, Oroszországban 73, az Egyesült Államokban 66%-át töltik a két vér szerinti szülővel. Magyarországon az 1999–2005-ös időszakot vizsgálva a gyerme-

kek az életpályájuk 85%-át töltötték a vér szerinti szüleikkel. A leghosszabb időt egyszülős családban Oroszországban (21%), míg nevelőszülős családban az Egyesült Államokban (11%) töltik a gyerekek. Összességében a nevelőszülővel leélt idő aránya minden országban lényegesen alacsonyabb, mint az egyszülős családban töltött idő. A mozaiksaládos lét egyes országokban (Grúzia, Bulgária, Olaszország, Spanyolország) alig ismert, és ahogy azt az elemzésünkben láttuk, Magyarországon is kevésbé elterjedt. Az egyszülős családban töltött idő magas Csehországban és Litvániában (mindkét országban 18%). A hazai 11%-os részarány átlagosnak látszik. A volt szocialista országokban (Oroszország, Csehország, Észtország, Litvánia) és az Egyesült Államokban különösen magas (5–7%) az az idő, amit a gyerekek az első 15 évükben az őket egyedül vállaló anyjukkal töltenek.

K1. táblázat. A különféle családtípusokban leélt idő aránya a gyermekek 0–15 éves kora között

(%)

	Gyerek születése óta egyedülálló anya	Élettársként együtt élő szülők	Házasságban élő szülők	Kapcsolat felbontása után egyedülálló anya	Anyja és nevelőapja
Észtország	5	22	53	11	9
Svédország	1	30	54	10	5
Egyesült Államok	6	8	58	13	11
Franciaország	4	18	62	11	4
Norvégia	3	18	65	9	5
Oroszország	7	7	66	14	6
Belgium	5	14	67	8	6
Ausztria	3	13	70	9	5
Csehország	7	5	73	11	4
Litvánia	5	5	74	13	3
Grúzia	2	16	76	5	0
Magyarország	2	3	79	9	3
Bulgária	3	11	79	4	1
Lengyelország	4	5	80	8	2
Németország	3	6	80	6	3
Hollandia	2	6	85	5	3
Románia	2	6	85	4	2
Spanyolország	2	5	87	3	1
Olaszország	1	2	92	4	1

Forrás: Andersson et al. 2017, 1096. o. Generations and Gender Survey adatok, a szerzők számítása. A vizsgált időszak országonként némileg eltér, a legtöbb esetben 2000 és 2008 közé esik.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Andersson, G., and Philipov, D. (2002). Life-table representations of family dynamics in Sweden, Hungary, and 14 other FFS countries: A project of descriptions of demographic behavior. *Demographic Research*, 7(4), 67-144.
- Andersson, G., Thomson, E. and Duntava, A. (2017). Life-table representations of family dynamics in the 21st century. *Demographic Research*, 37(35), 1081-1230.
- Bartus T. (2015). Lemorzsolódás és súlyozás az Életünk fordulópontjai panelfelvételben. *Demográfia*, 58(4), 287-308.
- Monostori J. és Murinkó L. (2018). Háztartás- és családszerkezet. In Monostori J., Óri P. és Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről* (153-173. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Murinkó L. és Rohr A. (2018). Párkapcsolat, házasságkötés. In Monostori J., Óri P. és Spéder Zs., (szerk.), *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről* (9-28. o.). Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.